

zaterdag 17 september · 16.00 - 17.00 uur · Sint Janskerk

Hindemith · Ludus tonalis

Ivo Janssen · piano

Paul Hindemith 1895-1963

Ludus tonalis (1942)

Studies in Counterpoint, Tonal Organization and Piano Playing

1. Praeludium: Moderate - Arioso, quiet - Slow
- Solemn, Broad
2. Fuga prima in C: Slow
3. Interludium: Moderate, with energy
4. Fuga secunda in G: Gay
5. Interludium: Pastorale, moderate
6. Fuga tertia in F: Andante
7. Interludium: Scherzando
8. Fuga quarta in A: With energy - Slow, grazioso
- Tempo primo
9. Interludium: Fast
10. Fuga quinta in E: Fast
11. Interludium: Moderate
12. Fuga sexta in Es: Quiet
13. Interludium: March
14. Fuga septima in As: Moderate
15. Interludium: Very broad
16. Fuga octava in D: With strength
17. Interludium: Very fast
18. Fuga nona in Bes: Moderate, scherzando
19. Interludium: Very quiet
20. Fuga decima in Des: Moderately fast, grazioso
21. Interludium: Allegro pesante
22. Fuga undecima in B (Canon): Slow
23. Interludium: Valse
24. Fuga duodecima in Fis: Very quiet
25. Postludium: Solemn, broad - Arioso, quiet
- Moderate

In een instrumentale triptiek voor toetsinstrumenten (clavecimbel, historische en moderne vleugel) worden drie werken gepresenteerd die zich met vreugde en succes onderwerpen aan een dwingend uitgangspunt: de *Goldberg-varianties*, de *Diabelli-varianties* en *Ludus tonalis*. De *Diabelli-varianties* zijn Beethovens antwoord op Bachs *Goldberg-varianties*. Uitgaande van een vrij banaal thema creëerde Beethoven een alomvattende muzikale wereld. Hindemith componeerde in navolging van Bachs *Wohltemperiertes Klavier* de cyclus *Ludus tonalis*, een werk dat de toonsoorten volgens een zelfontworpen tonaal systeem doorloopt.

• **Beethoven** Diabelli-varianties • **Jan Michiels** piano (Steinway 1875)

Sint Janskerk • vrijdag 16 september · 21.30 - 22.30 uur

• **Bach** Goldberg-varianties • **Benjamin Alard** clavecimbel

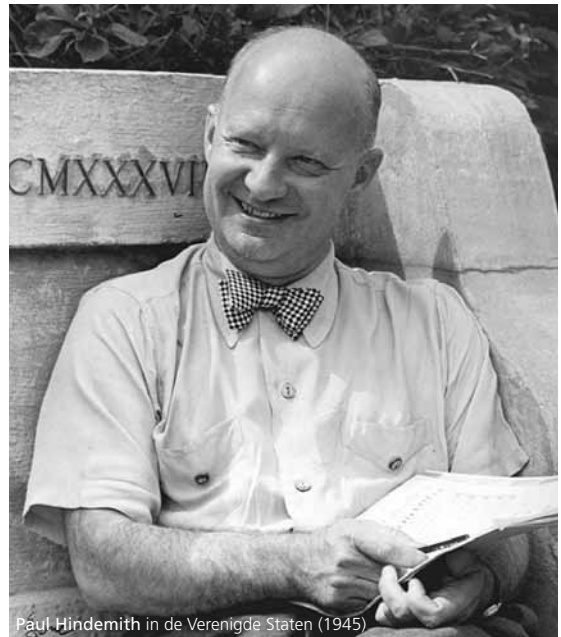
Cellebroederskapel • zondag 18 september · 16.00 - 17.00 uur en 18.30 - 19.30 uur

Thema's en Variaties

Is het toeval dat drie van de grootste werken van de pianoliteratuur uit de achttiende, negentiende en twintigste eeuw tevens drie van de meest georganiseerde en door vele 'wetmatigheden' gestuurde composities zijn? Bachs *Goldberg-varianties BWV988*, Beethovens *33 Veränderungen über einen Walzer von Diabelli opus 120* en Hindemiths *Ludus tonalis* zijn niet alleen alle drie te beschouwen als thema met variaties, de werken volgen ook het pad van een strikte opbouw. En vooral *Ludus tonalis* houdt zich ook nog eens aan een strak tonaal schema gebaseerd op de eigen 'spelregels' van de componist. Zijn het de regels, of is het het regime van de basisthema's die deze werken tot zo'n succes maken? Of de manier waarop de componisten hun weg vinden? De manier waarop ze boven de spelregels uitstijgen en de luisteraar verrassen met briljante vondsten, ademstokkende harmonische verbindingen en ontroerende nieuwe melodielijnen? Deze drie werken zijn misschien wel de meest overtuigende manifestaties van de creativiteit van de componisten in kwestie. Zo laat Bach zo'n beetje alle vormen die hij in zijn muzikale leven gehanteerd heeft ontspruiten aan een eenvoudige aria, weet Beethoven zijn hele piano-universum samen te vatten op basis van een themaatje dat nauwelijks die naam waardig is en baseert Hindemith twaalf fuga's en elf interludes op het materiaal uit een *Praeludium*. Bovendien is het geheel in alle gevallen ook nog eens een reis die de luisteraar van A tot Z meesleept. 'Ik moet de regels kennen om mijn vrijheid te vinden', zei Igor Stravinsky al eens. De werken van Bach, Beethoven en Hindemith zijn een overtuigende demonstratie van wat hij daarmee bedoelde.

Hindemith • Ludus tonalis

Terwijl Beethovens *Diabelli-varianties* en Bachs *Goldberg-varianties* ontstonden dankzij een externe impuls, komt *Ludus tonalis* – 'tonale spelletjes' met als subtitel 'contrapuntische, tonale en technische studies voor de piano' – dat Paul Hindemith in 1942 in de Verenigde Staten schreef, geheel voort uit de innerlijke behoefte van de componist. De enige externe reden was de roep van studenten en bewonderaars om een klinkende demonstratie van zijn

eigen muziektheorie. Die theorie houdt – kort door de bocht – in dat alle twaalf tonen van de gelijkzwevende toonladder gerelateerd zijn aan één enkele noot, de tonica of sleuteltoon. In de manier waarop Hindemith de twaalf tonen op basis van de boventoonreeksen aan de sleuteltoon relateert, vervalt het onderscheid tussen majeur en mineur en verdwijnt ook het begrip modulatie. In 1937 zette hij zijn ideeën uiteen in het boek *Unterweisung im Tonsatz* dat bij Schott verscheen.

De theorie in praktijk

Hindemith was op dat moment niet alleen een gerespecteerd dirigent, componist en altviolist, maar ook het doelwit van de nazi's, die zijn vroege opera's en veel van zijn andere werk als *entartet* beschouwden. Omdat Hindemith ook getrouwd was met een vrouw van Joodse origine week hij in 1937 eerst uit naar Zwitserland en reisde vandaaruit naar de Verenigde Staten. Daar werd hij met open armen ontvangen en vanaf 1940 mocht hij zich *professor of music* aan Yale University noemen. Ook in die hoedanigheid ging Hindemith uit van zijn eigen muziektheorie, die in het Engels verscheen als *The Craft of Musical Composition*. Tijdens zijn lessen aan Yale klonk onder studenten steeds luider de behoefte om een duidelijke demonstratie van Hindemiths theorie.

Natuurlijk spelen de opvattingen van Hindemith in al zijn composities een belangrijke rol, maar die werken hebben niet tot doel om de tonale 'wetmatigheden' die Hindemith gebruikte te onderstrepen. Vandaar dat de componist in 1942 in de geest van Bachs *Wohltemperiertes Klavier* begon aan een omvangrijk pianowerk dat een klinkende *Unterweisung im Tonsatz* moest worden. Het werd veel meer dan dat. Want ondanks de zeer strakke, haast academische opzet is *Ludus tonalis* – dat als geheel zo'n uur duurt – een werk van ongekende schoonheid.

Spiegelbeeld

De structuur van het geheel is kraakhelder. *Ludus tonalis* begint met een Praeludium, gevolgd door twaalf fuga's die met elkaar verbonden worden door Interludia. Na de laatste fuga klinkt een Postludium, dat op briljante wijze aan het Praeludium is gerelateerd. Het is een omkering in de kreeft van het Praeludium, dat aan het slot dus omgekeerd en achterstevoren wordt gespeeld. Een ware *tour de force*, vooral omdat het resultaat in beide gevallen allesbehalve academisch is. Het Praeludium en het Postludium zijn beide driedelig van opbouw. Het Praeludium begint met een toccata-achtig gedeelte gevolgd door een arioso en eindigend met een koraal. Om de organisatie van het geheel nog verder door te voeren ontleent Hindemith al het materiaal voor het vervolg aan het Praeludium. Zo zijn de eerste drie noten van het Praeludium tevens het begin van de eerste fuga, en zo keert in elk Interludium een duidelijke verwijzing naar het basismateriaal in het Praeludium terug.

Gestructureerd meesterwerk

Meer bewijs dat Hindemith het werk beschouwde als een eenheid waarvan de afzonderlijke delen eigenlijk niet los uitgevoerd kunnen worden, is de zeer dwingende relatie tussen de Interludia en de Fuga's. Elk interludium verbindt de 'tonaliteit' van de ene fuga met die van de volgende. Tonaliteit dient in dit geval niet begrepen te worden in de traditionele zin van het woord. Het gaat bij Hindemith meer om duidelijke tooncentra. Alle twaalf tonen van de chromatische toonladder komen aan de beurt. De eerste fuga 'staat' in C, de fundamentele 'tonaliteit', en de reeks vervolgt volgens Hindemiths *Reie 1* (de

organisatie van alle twaalf tonen van de chromatische toonladder volgens een afnemende relatie met de 'grondtoon') met G – F – A – E – Es – As – D – Bes – Des – B – Fis. Daarbij is een Interludium vooral homofoon van aard, terwijl de fuga's de meerstemmige texturen volledig uitbuiten. Bovendien ziet de componist kans om allerlei pianistische elementen zoals repeterende noten, snel passagewerk, grote sprongen en het kruisen van de handen een plek te geven in het geheel. Dankzij Hindemiths melodische gaven en zijn gevoel voor harmonische richting groeide *Ludus tonalis* al snel uit van een klinkend lexicon voor studenten tot een van de grootste meesterwerken van de twintigste-eeuwse pianoliteratuur.

Paul Janssen

Ivo Janssen · piano

Ivo Janssen (Venlo, 1963) studeerde bij Jan Wijn aan het Sweelinck Conservatorium in Amsterdam. Tussen 1986 en 1990 won hij een aantal prijzen, waaronder de Jacques Vonk Prijs, die hem in staat stelde zijn studie in het buitenland voort te zetten bij onder anderen Robert Levin.

Ivo Janssen © Merlijn Doomernik

Sinds zijn debuut in het Amsterdams Concertgebouw in 1988 treedt Ivo Janssen geregeld op in Nederland, Duitsland, Frankrijk, Italië, Australië en de Verenigde Staten. Kamermuziek vertolkte hij met onder anderen Heinrich Schiff, Janine Jansen, Han de Vries en Charlotte Margiono.

Voor Globe maakte hij een aantal cd's met werken van onder anderen Brahms, Prokofjev, de *Preludes opus 28* van Chopin en *Ludus tonalis* van Hindemith, welke opname door het Hindemith Instituut als verreweg de beste opname van dit werk werd beschouwd. In de jaren negentig begon Ivo Janssen aan een zeer ambitieus project: het op cd vastleggen van het complete werk voor klavier van Johann Sebastian Bach. In februari 1998 verscheen de eerste cd in deze serie op zijn eigen, speciaal hiervoor opgerichte label VOID

Classics. Na opnamen van onder meer de *Goldberg-varianties*, *Toccatas*, *Franse* en *Engelse Suites*, *Partita's* en *Das Wohltemperierte Klavier*, voltooide Ivo Janssen in 2007 deze ook internationaal veelgeprezen cyclus met een uitvoering van *Die Kunst der Fuge*. Zijn project *toccatas!*, waarin Bachs *Toccatas* worden gecombineerd met speciaal geschreven toccatas van hedendaagse componisten zoals Louis Andriessen, Michiel Borstlap, Leo Samama en Christina Viola Oorebeek, werd zowel in Nederland als daarbuiten zeer enthousiast ontvangen.

Sinds enige tijd treedt Ivo Janssen ook veelvuldig op met schrijfster Anna Enquist; door haar voorgelezen gedichten en prozafragmenten worden gecombineerd met onder anderen Chopin, Schumann, Brahms en Debussy.

Dit concert wordt opgenomen door KRO Radio 4. Uitzending zal plaatsvinden op dinsdag 18 oktober 2011 in het programma Avondconcert tussen 20.00 en 23.00 uur.

MUSICA SACRA MAASTRICHT IS EEN COPRODUCTIE VAN Stichting Musica Sacra Maastricht, Theater aan het Vrijthof Maastricht en KRO Radio4

- FESTIVALDIRECTIE Jacques Giesen en Hugo Haeghens
- BESTUUR Jean Jacobs, Eddy Klomp en Bas Huijser
- PROGRAMMACOMMISSIE Jacques Giesen, Hugo Haeghens, Stijn Boeve, Fons Dejong (Theater aan het Vrijthof), Russell Postema, Sylvester Beelaert (KRO) en Jos Leussink (hors catégorie)
- PROJECTLEIDING EN FONDSWerving Stijn Boeve
- MARKETING EN PUBLICITEIT Edmée Janssen
- PRODUCTIE Peter Noten
- UITBALIE Hanneke Roymans
- TECHNIEK Peter Vanhex
- FACILITAIR Roel Schoenmaeckers en Claire Dullens
- FINANCIËN Jos Spauwen en Joyce Paquay
- REDACTIE Philip Leussink (vormgeving) en Jacinta Wetzer
- BASISONTWERP Dorine Verharen bNO

Stichting Musica Sacra Maastricht
Vrijthof 47, 6211 LE Maastricht
info@musicasacramaastricht.nl • www.musicasacramaastricht.nl

- MET DANK AAN Fonds Podiumkunsten, Provincie Limburg, Gemeente Maastricht, Theater aan het Vrijthof, KRO Radio4, Prins Bernhard Cultuurfonds, VSBfonds, Fonds voor Cultuurparticipatie, Stichting Elisabeth Strouven, Maastricht VIA 2018, RKK, Stichting Kanunnik Salden Nieuwenhof, de Vrienden van Musica Sacra Maastricht, Limburgs Festival Platform, Zuiderlicht, RTV Maastricht, VVV Maastricht en Cultuurzomer, L1 Radio en Televisie en Dagblad De Limburger (Media Groep Limburg) voor de financiële en promotionele ondersteuning.
- SAMENWERKINGSPARTNERS Lumière Cinema Maastricht, Selexyz Dominicanen, Conservatorium Maastricht, Academie Beeldende Kunsten Maastricht, Toneelacademie Maastricht, Tout Maastricht, Maastricht VIA 2018, Opera Zuid, Limburgs Symfonie Orkest, Intro in situ, Bonnefantenmuseum, Studium Chorale, RKK, Dr. Fons Kurris, Ds. Joen Drost, Dom Adrianus Lenglet, RTV Maastricht, alle deelnemende muzikanten (Participatieproject 'In C') en locaties.

STEUN HET FESTIVAL

Voor een bijdrage vanaf € 30 geniet u als Vriend van Musica Sacra Maastricht vele voordelen. Zie www.musicasacramaastricht.nl voor meer informatie en aanmelding.

theater
aan het vrijthof

KRO

RKK

Radio 4

FONDS
PODIUM
KUNSTEN
PERFORMING
ARTS FUND NL

provincie limburg

TV FM TXT NL

Limburgs
festival
platform

STICHTING ELISABETH STROUVEN

zuiderlicht
cultureel maandblad

Gemeente Maastricht

STU MAASTRICHT

FONDS VOOR
CULTUUR
PARTICIPATIE

VSBfonds

Prins Bernhard
Cultuurfonds

De Limburger
Limburgs Dagblad

maastricht:
STER DOOR DE STEDEN

STICHTING
Kunst en Cultuur
Maastricht

MAASTRICHT
VIA 2018

MAASTRICHT
VIA 2018